

Guido Gezelle (1830-1899).

Over Gezelles briefwisseling met de Frans-Vlamingen (1884-1899)

Prof. dr. Ada Deprez
hoogleraar Rijksuniversiteit Gent
Gent (B)

*Fransch-Vlanderen, fransch-Vlanderen,
wie hiet er u alzoo?*

*Dat moet en 't zal veranderen,
Dat hoore ik toch zoo noô!*

Guido Gezelles briefwisseling met de Frans-Vlamingen begint pas laat in 1884, als we tenminste uitgaan van het bewaard geblevene. Dit lijkt vreemd omdat we weten dat hij een uitgesproken belangstelling en een grote liefde voor land en volk „over de schreve” heeft gekoesterd.

Het teruggevonden brievenmateriaal wordt dan nog nagenoeg uitsluitend in het Gezelle-archief te Brugge bewaard en betreft op één uitzondering na en zoals in de lijn van de verwachting ligt, uitsluitend brieven aan hem gericht. (1) De situatie van het archiefwezen in Noord-Frankrijk is, wat het inventariseren van Vlaamse stukken of van correspondentie met „Belgen” betreft, rampzalig en het vergt een aantal vergeefse speurtochten voordat men zich bij deze toestand neerlegt. (2)

Van Gezelles belangstelling voor het afgescheiden deel van ons taalgebied getuigde al het bovenstaande motto. (3) Ook dient zijn plan hier te worden gememoreerd, om een speciaal tijdschrift voor Frans-Vlaanderen uit te geven: *Ons oud Vlaemsch*, (4) waarvan na een aantal proefdrukken en een „toog”-nummer, eind 1885, een enkele aflevering is verschenen en waarvan de verzending voor Frankrijk, ongetwijfeld om

Het eerste en laatste nummer van het tijdschrift *ONS oud Vlaemsch*, dat door Gezelle werd uitgegeven en speciaal voor Frans-Vlaanderen bestemd was.

economische redenen, (5) vanuit Belle door de goede zorgen van de drukker Ficherouille zou geschieden.

In het Gezelle-archief bevindt zich, onder nr. Doc. II C 5 in het handschrift van Cordelia van de Wiele een lijst van ca. 175 Franse intekenaars. (6) Was dit aantal onvoldoende en heeft

Gezelles plan dat al in mei 1884 werd opgezet, daarom geen voortgang gevonden? Of raakte Gezelle, na zijn eerste enthousiasme om propaganda te voeren voor de Frans-Vlaamse zaak en te proberen het Vlaams in Noord-Frankrijk te bewaren, ervan overtuigd dat de kennis van het geschreven en gedrukte Vlaams zo weinig verspreid of zelfs onbestaande was, dat een tijdschrift bij deze taaldrempel niet leefbaar en zonder nut zou zijn?

Wat hier ook van zij: Cordelia noteerde plichtsbewust namen, adressen en beroepen, zodat we geconfronteerd worden met ca. 160 geestelijken. Een uitzonderlijk hoog aantal, dat blijkbaar nog wel voldoende Vlaams verstond om het mondeling, via de kansel en in de parochie of bij het lesgeven in diverse scholen te verspreiden, maar dat het contact met het schriftbeeld verloren had. Hoe dan ook, de ideologische achtergrond van Gezelle en zijn Franse inschrijvers was dezelfde: een bevorderen van het traditionele en rechtlijnige geloof, een weren van „moderne” invloeden en het bestrijden van „vijandelijke machten”, zoals in zijn prospectus werd gesteld. (7) Bij de 13 „achtbare heren” op Cordelia’s lijst (leken dus), bevonden zich nog een paar aankomende studenten van het Groot Seminarie te Kamerijk en verder een wagenmaker, twee juristen, de postmeester en de „voorschepen”, allen van Belle, een kunstschilder uit Parijs, graaf d’Ellezelle uit Rijsel, een „lid der Parysche dichters schole” uit Sint-Winoksbergen en iemand uit Robaey. Meer sporen van Gezelles belangstelling voor het Zuiden, van zijn contacten en vriendschappelijke relaties aldaar, vinden we in de verhandeling, waarmee Christine Decoo in 1981 licentiaat Germaanse te Gent werd, en die als titel droeg: *De brieven van elf vooraanstaande Frans-Vlamingen aan Guido Gezelle (1884-1899)*. (8)

Om te beginnen kan men zich afvragen hoe het komt dat geen brieven van Gezelle in Frankrijk werden teruggevonden. Is dit een bewijs dat men er zijn waarde destijds niet heeft ingezien? Dat is mogelijk, maar dan dient daarbij toch onmiddellijk te worden aangetekend, dat dit evenmin het geval was elders buiten West-Vlaanderen, in het Vlaamse taalgebied, zoals het ook gold voor de officiële Vlaamse literatoren, die in die tijd duide-

lijk liberaal en Grootnederlands van strekking waren en protagonisten als Rooses, Heremans, De Mont, de gezusters Loveling, Sleeckx en later de Van Nu en Straksers hadden. (9) Gezelle was trouwens ook in het Noorden volslagen onbekend. Een uitzondering vormde het katholieke milieu, waar J.A. Alberdingk Thijm voldoende inzicht had, om in 1859 en 1863 in zijn *Volks-Almanak voor Nederlandsche Katholieken* een aantal verzen van de meester op te nemen. (10)

De 130 teruggevonden brieven zijn voor het overgrote deel in het Frans gesteld en komen gepolijst, sierlijk, clichématig en retorisch over. Ze zijn duidelijk afgestemd op sociaal contact, op gezellig en amicaal verkeer en bevatten vaak weinig meer dan uitnodigingen voor vergaderingen (annex diner en logies) van het Comité flamand de France, waarvan Gezelle in 1884 lid zou worden. (11)

Dit weleer beroemde comité, opgericht in 1853, was na de dood van E. de Coussemaker in 1876, wat de aard en de spreiding van zijn activiteiten betrof, teruggelopen en had veel minder contacten, zowel met Gent als met Vlaanderen en Nederland. Noodgedwongen diende men ook het verminderen van de kennis van de taal bij bestuur en leden én bij de Noordfranse bevolking te constateren. Men ging zich dus meer concentreren op het bewaren en bestuderen van het materiële erfgoed, de folklore en de geschiedenis. (12)

Men heeft er Gezelle gezien en erkend als priester en als filoloog-taalkundige van de historische richting. Men verwachtte van hem het verklaren van oude woorden en uitdrukkingen en het vertalen van teruggevonden stukken van gedichten of van opschriften. Men zag in hem dus niet de „gothische mens”, de middeleeuwer, maar veel meer de man die belezen was in de teksten van de contrareformatie. Daarnaast verzocht men hem op te treden als bemiddelaar bij de Belgische instanties: bij de Academie bijv., maar vooral bij het bisdom Brugge om toestemming tot inzage van oude documenten te krijgen. (13) Men zag hem dus niet als letterkundige, zodat men de voornaamste dimensie van de figuur heeft gemist: de levenwekker, de meester, de opvoeder en vooral de geniale dichter, de impressionist die speelde met taal en vorm, de superieure

woordkunstenaar. Toespelingen op zijn literair oeuvre zijn in de briefwisseling nauwelijks aanwezig, zodat men zich gaat afvragen of men wel kennis had van zijn dichterschap. (14)

Gezelles streven dient vanzelfsprekend te worden geplaatst in het kader van het Westvlaamse taalparticularisme en geschiedde tijdens zijn lange verblijf te Kortrijk. (15) Over het eerste verschijnsel zijn we goed ingelicht door het basiswerk van H.J. Elias (16) en de uitstekende synthese van J. Boets. (17) Zij situeren het fenomeen in de Vlaamse literatuur en de Vlaamse beweging van zijn tijd en geven de gekarakteriseerde standpunten van de Westvlamingen en de al te negatieve reacties van hun bestrijders zeer genuanceerd weer.

Beiden stippelen de krachtlijnen uit en omschrijven een gebied en een cultuurpatroon dat nagenoeg volledig werd bepaald door de geestelijkheid als drager van het literaire leven. Onder invloed van de romantiek koesterden ze een grote bewondering voor het Middelnederlands, waarvan ze het Westvlaams de meest authentieke voortzetting vonden. Ze verheerlijkten Maerlants taal en beleden de zuiverheid van de oudste taalvormen. Iedere verdere ontwikkeling gold als verbastering.

Als marginaal gebied, gelegen tussen de zee, de Franse en de Nederlandse rijksgrens en de rest van Vlaanderen, had men zich door de Franse overheersing staat- én taalkundig bedreigd gevoeld en had men afweerreflexen ontwikkeld, vooral tegen het Zuiden, maar ook tegen het Oosten: Brussel met de ermee gepaard gaande centralisatie bedreigde hun ideaal van gewestelijke autonomie. Men hield evenzeer het been stijf tegenover het Noorden: het daar gesproken Nederlands werd als geleerd en onnatuurlijk ervaren. Gezelle en zijn medestanders streefden integendeel naar een levende, gesproken taal met zijn wortels in het dialect. Het godsdienstige element, de vrees voor besmetting via de taal door het protestantisme speelde evenzeer mee en gold bijv. ook bij het afwijzen van een identieke of nagenoeg identieke spelling met het Noorden. Kortom en positiever geformuleerd: men wilde zichzelf zijn en katholiek blijven, zich doeltreffend afschermen naar buiten en de natuurlijke

groeit vanuit het eigen volk, de eigen (dialect-)taal en de eigen aard a.h.w. van onderuit verzekeren. Dit geschiedde bij de filoloog Gezelle door het bewaren en optekenen van oude woorden en uitdrukkingen (de illustere woordentas! - 18), het weer-geven van oude verhalen, het vastleggen van folkloristische gebruiken en sagen. Denken we slechts aan *Rond den Heerd*, aan *Loquela* en aan *Biekorf*.

Deze houding werd door een traditie gesteund: in de achttiende eeuw werd ze al verdedigd door de Kasselse schoolmeester Andries Steven; in het begin van de negentiende door de Ieperse geneesheer Van Daele in zijn tijdschrift *Tyd-Verdryf*. Toen was er nog geen sprake van een anti-Nederlandse stemming. Die zou ten tijde van het Verenigd Koninkrijk ontstaan en ook nog erna vertolkt worden door Leo de Foere, Pieter Behaegel, Leonard de Bo, Adolf Duclos en door Gezelle zelf, met verschillende schakeringen en gradaties. Terwijl De Bo het Westvlaams als cultuurtaal voorstond, wilde Gezelle het Nederlands verrijken met Westvlaamse woorden en constructies. Onderdanig aan het gezag, compromisloos katholiek, maar zonder strijdende impulsen, getuigde hij ten overstaan van de rabiaat anti-Hollandse Duclos, die als het Westvlaams geen kans had dan nog liever een Franse dan een Nederlandse cultuurtaal zag: *wij trekken gezaamder hand en gezaamder krachten, zo niet aan hetzelfde zeel, dan toch aan denzelfden wagen*. (19)

Houden we nu even de kenmerken van Gezelle en de particularisten vast, dan is typerend: conservatief; gelovig katholiek; onderworpen aan het geestelijk gezag; „volks” in de zin van nog niet vervreemd door fortuin, ambt, schoolopleiding of sociale status; gehecht aan taal, gewoonten en geschiedenis. Is daar niet een sterke overeenkomst, zelfs tot in details, terug te vinden bij de Frans-Vlamingen van het Comité flamand de France, die de contacten en de briefwisseling helpen verklaren? Over de rijksgrens heen betreft het in feite dezelfde groep, met dezelfde principes en idealen. (20)

Zoals gezegd ontstaan de contacten omtrent mei-juni 1884 en wel het eerst met *François-Auguste van Costenoble* (Belle 1821-1901), pastoor uit Vleteren of Flêtre: zij zullen met nog

tien andere correspondenten en met een opmerkelijk verschil van intensiteit (21) duren tot Gezelles dood en alle cirkelen rondom het Comité flamand.

Van E.H. Costenoble bleven er 52 brieven bewaard, geschreven tussen 1884 en 1898, bijna de helft van het totaal. Hij hield zich bezig met de studie van de geschiedenis van de geestelijkheid en had hiervoor blijkbaar behoefte aan inzage in de archieven van het bisdom. Zijn contacten met Gezelle ontstonden via zijn neef, de drukker Charles Beke uit Kortrijk: Gezelle zocht voor hem een drukker voor een werkje van Sohier van 1705. Hij nodigde Gezelle uit bij de onthulling van een monument voor Jacob de Meyere te Vleteren in 1895. (22) Hij zocht Vlaamse handschriften te Parijs, kreeg boeken van Gezelle en schreef over de verspreiding van het Vlaams in de *Annales catholiques*. Hij legde een lijst van spreekwoorden aan, vroeg misintenties voor een teruggekeerd missionaris en raadde met klem aan de naam van de abt van de Catsberg buiten het prospectus voor *Ons oud Vlaemsch* te houden. Hiermede is de reikwijdte van de correspondentie wel bepaald: men kan zeggen dat de inhoud teleurstellend aandoet.

Situëren we even de 10 overige correspondenten:

Jérôme Ficherouille was drukker te Belle en beheerde de lokale krant *La Bailleuloise*. Hij verzorgde het „toognummer” van *Ons oud Vlaemsch* en schreef Gezelle 2 brieven (1884-1886). *René-François Flahault* (Belle 1838 - Duinkerke 1905) was als priester-leraar en directeur verbonden aan een college te Duinkerke en ondervoorzitter van het Comité flamand (12 brieven van 1886 tot 1889). Hij interesseerde zich o.m. voor Gezelles *Duikalmanak*.

Alexandre Bonvarlet (Duinkerke 1826-1899) was sinds 1855 lid van het Comité, hulpsecretaris, penningmeester en na de dood van E. de Coussemaker in 1876 voorzitter. Hij publiceerde over bibliofilie in de *Annales* en de *Bulletins* van het Comité en werd door toedoen van Gezelle, in 1887 ridder in de Leopoldsoorde en in 1890 buitenlands erelid van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde (8 brieven van 1885 tot 1887). Zijn brieven doen zeer formeel aan.

Eugène Cortyl (Belle 1846 - Hazebroek 1935) werd in 1869 dr.

in de rechten te Parijs, werd in 1873 lid van het Comité, in 1876 penningmeester, in 1890 secretaris en in 1900 onder-voorzitter (23 brieven van 1886 tot 1895). In zijn brieven verzocht hij Gezelle lidgelden te innen, te zorgen voor een eenvoudige tekst van een Vlaams toneelstukje en voor taalkundig advies. Verder dringt hij aan op zijn bemiddeling bij het polsen van mogelijke buitenlandse ereleden voor het Comité.

Ignace de Coussemaker (Belle 1842-1890), de zoon van een van de stichters, was lid van het Comité vanaf 1862, was vice-voorzitter met Van Costenoble en werd in 1887 buitenlands erelid van de Academie (9 brieven van 1884 tot 1887). Hij schreef vooral over oude teksten.

Arthur Dehaese (Belle 1852-1943) was priester van Notre Dame de Fives te Rijsel sinds 1883 en werd in 1889 overgeplaatst naar Broekburg waar hij de Belgische immigranten leerde kennen en verdedigen. Vooral voor de verdrukte Vlaamse arbeiders te Rijsel kwam hij in 't geweer: hij richtte o.m. een werkmanskring op en schreef Gezelle in het Vlaams. Zijn carrière eindigde te Abeele op de Frans-Belgische grens, waar hij zich in 1909 wijdde aan een Vlaamse vertaling van de catechismus (2 brieven uit 1886).

Pierre-Charles Denys (Zegers-Cappel 1826 - Rijsel 1890) was priester te Caestre, Hondseghem, Hondschote, Torkonje en Rijsel (4 brieven van 1886). Hij stuurde Gezelle een „Kannedekkers liedekje” en heeft het over oude opschriften.

Jules Lemire (Vieux-Berquin 1853-1928) stamde uit Vlaamse ouders, maar werd door zijn tantes in het Frans opgevoed. Pas in het Groot-Seminarie te Kamerijk keerde hij naar zijn moedertaal terug. Hij werd zeer bekend als volksvertegenwoordiger en burgemeester van Hazebroek, was lid van het Comité en publiceerde over plaatselijke folklore. Hij wilde een Scheuralmanak voor Frans-Vlaanderen samenstellen en een bloemlezing van proza en poëzie uit de Westhoek. In de strijd voor de handhaving van het Vlaams in Frankrijk was hij zeer actief en invloedrijk (5 brieven uit 1892). Hij riep Gezelles hulp in bij een vertaling.

Camille Looten (Noordpene 1855-1941) promoveerde als priester aan de Sorbonne op Vondel en onderwees gedurende

een halve eeuw Nederlandse en Engelse literatuur aan de Katholieke Universiteit te Rijsel. Als zoon van een onderwijzer had hij het Nederlands op school nog als voertaal geleerd. Van 1899 tot 1941 was hij voorzitter van het Comité, werkte mee aan *Biekorf* en was buitenlands erelid van de Academie en de Maatschappij der Nederlandse letterkunde. In 1930 werd hij dr.h.c. te Leuven (1 brief uit 1892). In het Comité ijverde hij voor het opnieuw beoefenen en bevorderen van het Vlaamse taalgebruik.

Emile Descamps (Wormhout 1855 - Grande-Synthe 1925) was priester te Sercus (Zerkel of Zürkel), waar Gezelle hem bezocht en waarover hij een artikel „A l'Ezelstap” in *Biekorf* (23) schreef. Zijn brieven waren na 1898 meestal in het Vlaams geschreven (14 brieven van 1897 tot 1899).

Situeert men deze correspondenten in de Frans-Vlaamse cultuurbeweging, dan valt het op dat het hier een meerderheid van priesters betreft; dat de meeste correspondenten geboren waren te Belle of er zich mettertijd gevestigd hadden. Geografisch waren er sterke bindingen met het nabije België en met Kortrijk, Gezelles verblijfplaats. Op het ogenblik dat de contacten ontstaan, is de eerste en de meest bekende generatie, die van de stichters van het Comité: Edmond de Coussemaker, Louis de Baecker en Désiré Carnel al overleden. Gezelle ontmoet vooral leden van de tweede generatie: Bonvarlet en Costenoble en de derde: Looten en Lemire, die vooral in de twintigste eeuw bekend zouden worden.

Afrondend verdienen toch wel enkele hoogtepunten, behandelde thema's of curiosa te worden geciteerd.

Er is bijv. een dankbrief van Eugène Cortyl van 29 juli 1888, waarin hij Gezelle schrijft over diens deelneming bij het overlijden van zijn dochttertje.

Je tiens a vous dire combien j'ai été sensible à l'attention delicate que vous avez eu en m'adressant il y-a quelques jours, deux pieux souvenirs portant des poésies composées par vous à la memoire d'un petit ange comme le nôtre ravi à l'amour de ses parents désolés. Vos vers, aussi heureux dans une langue que dans l'autre, nous ont bien touchés, parce qu'ils s'adressent à une douleur semblable à la nôtre et parcequ'ils jaillissent d'une

âme de chrétien et de prêtre, qui, mieux que toute autre, sait faire parler la foi.

Elle seule aide à supporter de pareilles épreuves, en montrant sous la couronne d'épines de la petite victime l'auréole céleste; en mettant en regard de longs jours de souffrance, une éternité de bonheur assuré.

Mais, si la foi nous soutient, l'épreuve n'en est pas moins lourde et, comme vous le dites si bien,

„Ons herte bloedt”

„en 't breekt van niet te klagen”.

C'est surtout lorsque l'on est ainsi accablé par la douleur que l'on saisit avec reconnaissance toute main amie, qui vous est tendue dans un élan d'affectueuse sympathie et que l'on conserve précieusement le souvenir de ceux qui, comme vous, ont voulu prendre leur part d'une grande douleur.

In een andere toonaard van 15 februari 1893:

C'est d'un lit de souffrances où me cloue une fracture de la cuisse que je dicte ces quelques mots. Un de nos vicaires projette de donner au patronage qu'il dirige une soirée récréative. Comme les ouvriers qui composent cette société sont bailleulois et par conséquent flamand il voudrait clore le spectacle par un chant flamand, qui rappelât leur origine et leur langue maternelle. Il a entendu jadis en Belgique un chant patriotique flamand, qui l'a beaucoup impressionné; c'est le Lion de Flandre. Il est venu me demander de le lui procurer. Ne sachant à quel saint me vouer, j'ai pensé à votre obligeance. Ne pourriez-vous m'acheter quelque part et m'envoyer der Vlaamsch Leeuw.

Er is ook nog een vraag van 19 februari 1889:

Nous avons ici une petite société théâtrale flamande dernier vestige de nos grandes sociétés de rhétorique. Ce serait regrettable de voir s'éteindre cette petite étincelle vivant encore sous la cendre; aussi nous efforçons-nous de l'aider à vivre. Les pauvres acteurs sont de braves ouvriers fort peu instruits, qui ont le tort d'aborder les grandes pièces sérieuses qu'ils interprètent mal.

Je leur ai conseillé de prendre plutôt le petit drame ou la petite comédie moderne. Malheureusement ils n'ont rien de ce genre dans la modeste bibliothèque de leur société.

Op 17 mei 1889 dringt hij nog eens aan:

Je ne sais si vous vous rappelez encore, que dans une de mes précédentes lettres je vous avais demandé pour la dernière des sociétés théâtrales flamandes de France existant encore à Bailleul, l'indication ou la liste de quelques pièces de comédie faciles à jouer et fort simples; les acteurs étant de bons ouvriers, qui n'ont que leur bonne volonté et leur amour d'une langue qu'on néglige de plus en plus chez nous. Nous voudrions quelques amis et moi conserver cette faible étincelle du feu sacré et j'avais compté sur vous pour nous aider dans cette œuvre patriotique.

Van François van Costenoble is er een verzoek van augustus 1890, waarin hij aandringt op hulp bij het verkopen van een godsdienstig werkje in het Nederlands door M. Sohier uit 1705:

comme c'est un livre à donner en prix, ou à titre de récompense dans les réunions et congrégations de filles, ne pourriez vous pas vous occuper d'en placer un certain nombre autour de vous. Si ces 500 Exemplaires ne pouvaient se placer en France et en Belgique, Il y aurait à désespérer du maintien de la langue flamande dans notre pays. une fois qu'on abandonnera la lecture des livres de piété, et des livres de messe, on pourra dire Adieu au flamand. pour ma part je vois avec peine que nos bons flamands de France ne lisent plus les annales de la propagation et de la St Enfance.

Arthur D'haese spreekt een twintigste-eeuwer wellicht meer aan, omdat hij het sociale motief heeft gezien en omdat hij Vlaams schrijft:

In de bevolkerde voorstee van OLV van Fives tot Rijssel zijn er rond de vijftienduizend vlamingen, die door eene rampzalige verfransching diep zijn gevallen in den ellendigsten toestand voor godsdienst en zeden. In 't geweld van den franschen storm, onze landgenooten, hebben allengskens de vlaemsche gebruiken verlaten, en Kerk, geloven en heilige sacramenten verzuimd terwijl het oude vlaemsch geloove slaapt in hunne ziel, de slechte driften zijn wakker en zij dalen dagelijks dieper in den poel der fransche bedorvenheid.

T'is aen ons Catholijke vlamingen en lezers van 't oud vlaemsch van onze verbasterde en verfranschte broeders te

vervlaemschen. Is dat nog mogelijk? Ja de vervlaemsching is al in werk en zij heeft al troostvolle uitwerksels voor den dag gebragt. Een groote catholijke vlaemsche werkmanskring is gebouwd. Daer zijn onze vlamingen uit het fransch geweld, weg van d'overstorming. Nu onder onze vlamingen, 't is al vlaamsch, in den kring zoowel als in de kerk, en door den klank van de moedertael t'oude vlaemsch geloove is ontroekt. H. mis en vespers zijn stichtig en menigveeldig bijgewoond. Generale Communiën en openbare bedevaerden, gevolgd door al de leden van 't vlaemsch werk bewijzen aen 't fransch volk dat onder de vlamingen voor godsdienst en moedertael, eendracht magt maekt.

T'vlaemsch werk is begonnen, t' en is op verre niet voltrokken. Het goed alreeds bereikt, beloofd den besten uitval voor de toekomst. Wij moeten voltrekken. De meubels en Speelgerief ontbreken nog in de groote zael. Eene vlaemsche bibliotheek is nog te stichten oude schulden blijven nog te betalen. wooning voor portier en raedesaal zijn nog te bouwen. Wij moeten Gods voorzienigheid bedanken, overal in België onz hulpkriet heeft eenen meedoogenden weerklank ontmoet in alle vlaemsche herten; en t' is met een onweerstaenbaer vertrouwen in Uwe genegenheid voor het behouden en het uitbreiden van godsdienst en moedertael dat wij ten voordeele van ons vlaemsch werk eene onderschrijving hebben gevraagd of (geopend) in het geeerd blad en ons oud vlaemsch.

Ook zijn pogingen om Vlaamse boeken te vinden voor zijn uitleenbibliotheek komen sympathiek over:

Maer hoe is 't nu met den duikalmanak. Ik heb geschreven naer Brugge om er een stuk of tiene te krijgen en 't schijnt dat t' uit patut is, met t' jaer 86. T's toch zoo jammer. Gij had hier allengskens vele liefhebbers gevonden. D' oude vlaemsche spreuken vielen wel in, uit dien almanak, en men verwachtte morgen, ongeduldig, om t' oud nieuws te weten, dat hij ging vertellen. T'is jammer! t'is jammer! Onze vlaemsche bibliotheek en groeit niet zeere aen. Moest gij er eens op peinzen, om die vlaemsche boeken gereed te maken waervan gij mij gesproken hebt t' ware een schoon nieuwjaerluk voor ons vlaemsch werk.

Emile Descamps ontroert door zijn pogingen om Vlaams te schrijven:

Zeër eerweerdigen Heere,

Sedert lange maenden is mijne penne bereid om u eenige woorden van dankbaarheid te zenden voor de hooguitnemende dienstwilligheid met de welke gij hebt willen antwoorden aen mijne laege vraegen over de vlaamsche taele.

Het is mij zeer lastig gevallen in t' begin bizonderlijk, zelve het lezen of eenige woorden schrijven in het vlaemsch; alles schimmerde in mijne oogen en mijnen geest was als verdooft. Door inhoud en wederstudeeren, schrijven en vertalen van meer of honderd sermoenen heb ik zekere maer (ay), ongenoegzaemen voorgang gedaen. Zonder leidsman, sprekende met volk dij het geschrevene vlaemsch niet en verstaet het is moeilijk van zig eene eigene taele te maken buiten het gemeente.

Ik en ben nogtans niet moedloos, en betrouw van welhaast uwe poesie werken wel te kennen verstaan. Zou ik vergeten hebben van u daarvan te bedanken en te verwaardigen, het was met eerbiedige hope van uwen bevalligen en verheerlijkten persoon te ontfangen in mijn gastvrij pastorie voor eenige dagen en toen u voldoening te kwijten.

In Zerkel (Sercus) hebben wij eene solemneele negen dagen in het begin van Junij. Den predikheer zal eenen Hazebrouknaer zijn. Verschillige priesters zullen mij komen bezouken. Zou dezen tijd niet wel gekoozen zijn, in dien zoeten tijd van t'iaer wanneer

de grazen en de vruchten en

welige akkers, groene boomen

malsche weiden, dartel vee

nieuwe boter, zoete wee

klare bronnen, koelen stroomen

het leven te lande aengenaem en deugdzaam maken.

Laet mij eene gunstige antwoorde verwachten en wil aenvaerden van uwen ootmoodigen dienaer de getuigenissen van zijne diepe en levendige erkentnisse.

Op 27 augustus 1898 schrijft hij den „zeer hooggehachten heer en eersten vlaamschen dichter van Nederland en geheel de aardebol”:

Dank voor uwe schoone zangen. God heeft mij eene goede en zoete Keele gegeven, gij hebt ze gehoord; ik verhoop uwe zangen te doen hooren tot eere van den dichter en van de Geene dij gedicht zijn.

Dank ook voor uwe schoone zantjes ik heb een van deze gesteld in mijnen breviare en ik vraag dagelijks s'aen de h. L. Lutgarde om wel en schoone vlaamsch te kennen. Ik zou willen vlaemsche dichten kennen maken. Iemant dij groot en / hoog / is en vreest niet dat iemand / groeien / oneindig rijke geeft altijd, en alledage, zonder zig te schamelen en gij ook, gij, put van wijsheid en ontoegankelijkken beschrijver van de natuur en taalgeheymen, laet eenige van uwe stralen dalen tot den voet van den witten, spitsen, hoogen torre van Zerkel alwaer woont een van uwe bewonderaars. Laet mij toe van u te vraegen, voor de tweede keer, wat gij peist van mijnen stijl is hij te kunstig of niet. Om wel vlaamsch te schrijven, mag men schrijven op verscheide orthographen of is men verplicht vande laerste grammairn te volgen. In dat Kas ik zou wel voldaan zijn, is t'dat het u zou believen mij eene goede te beschikken. Ik blijf altijd inhouden in mijne vlaamsche studien; verscheide ueren dags, ik lees en overstel vlaamsch in fransch en fransch in vlamsch. De naatste keer ik zal u eene pagie van Vondel zenden in t'fransche en in fransche dichten, is t'dat gij den tijd en de goeddienstigheid wil hebben van mij te lezen en van mij te leiden. Ik weet het latijnsch woord - labor improbus omnia vincit, een misselijk werk overwint alles. Ik zou begeiren dat uwe barmhartige penne voor mij zoeter of u zoo goed hart, mij kome verzoeten en vereffen. De ruwheid van den schoonen weg dat ik met Gods gratie en uwe helpe wil herwandelen door het mij onbekend busch van de vlaemsche taele s'rijksdommen.

Tot zover de behandeling van Gezelles correspondentie met de Frans-Vlamingen. Men kan er inderdaad maar weinig uitschietters in constateren; er worden geen problemen in behandeld noch theoriën uitgediept; er komen geen zakelijke uiteenzettingen over volk of taal in voor van enige diepgang of omvang. Wel kan men het leven van alle dag in een beperkte kring ervaren en daarom doet het geheel toch wel sympathiek aan en klopt het met de vertedering en de belangstelling voor de „afgedwaalde

broeders" uit het Zuiden, die vooral de Westvlamingen, door onverwoestbare dialectbanden met hen verbonden, nog steeds bezitten.

Bovenstaand artikel is de tekst van een lezing, gehouden op 30 maart 1983 voor de studenten Nederlands te Rijsel III.

- (1) In het fonds-Slosse te Kortrijk bevindt zich een brief van Gezelle aan F. van Costenoble van 16.3.1890. Gedeeltelijk gepubliceerd door J. SOETE in *Het wetenschappelijk werk en de verzameling van Pastoor Slosse*, p. 95.
- (2) Waar bevindt zich bijv., buiten de officiële archieven om, het restant van het archief van het Comité flamand de France of van zijn belangrijkste leden?
- (3) Cf. F. BAURS editie van *Guido Gezelle's Dichtwerken*, Amsterdam, Veen, s.d./3, dl. II, p. 780: gedateerd 1883 (?).
- (4) Cf. DIRK BEIRENS, *De geschiedenis van «Ons oud Vlaemsch»*, tijdschrift van Guido Gezelle voor Frans-Vlaanderen, in *De Franse Nederlanden, Jaarboek 1982*, pp. 130-152, op basis van een licentiaatsverhandeling van de K.U.Leuven.
- (5) Hoewel bij BEIRENS, pp. 147-148, blijkt dat vanuit België verzenden goedkoper zou zijn geweest.
- (6) Ons in fotocopie bezorgd door mevr. Christine D'Haen, waarvoor onze vriendelijke dank.
- (7) Dit prospectus bij BEIRENS, p. 132.
- (8) Wat hierna volgt werd, onder dankzegging aan de auteur, hoofdzakelijk door deze verzameling geïnspireerd.
- (9) Cf. bijv. J.F.J. HEREMANS in *Nederduitsch Maandschrift*, 1863, II, pp. 237-250, die Gezelle aanraadt „in het geheel niet te rijmen, daar het blijkt, dat het voor hem toch zulk een eiselijk heksenwerk is” en de hoop uitspreekt „dat de heer Guido Gezelle het struikelpad moge verlaten, waarop hij verdwaald is”.
- (10) In 1859 „O! 't Ruischen van het ranke Riet”; in 1863, midden in Gezelles „zwijgen” elf *West-Vlaamsche Dichtspranken*. Cfr. F.A. VERCAMMEN, *Thijm en Vlaanderen*, Amsterdam, 1932, p. 226.
- (11) In de correspondentie bevinden zich uitnodigingen tot het bijwonen van vergaderingen te Belle, Duinkerke, Vleteren, Hazebroek, Ieper, Sint-Winoksbergen en Rijsel. Enkele malen ging Gezelle hierop in.
- (12) Kenschetsend is bijv. dat ten gevolge van een interne ruzie tussen 1878 en 1890 geen *Bulletins* van het Comité verschenen. In 1890 schijnt er weer iets meer vaart in de werking te komen: Eugène Cortyl schrijft Gezelle op 7.3.1890: „Le Comité flamand comme un navire qu'on renfloue se relève peu à peu et bientôt reverra le lustre de ses anciens beaux jours”. Dit kwam o.m. tot uiting in het benoemen van buitenlandse ereleden als Alberdingk Thijm, Winkler, Godefroid Kurth, Frans de Potter, August Snieders en Mistral (in 1890 en 1891). Gezelle deed anderzijds zijn best om bestuursleden van het Comité als buitenlandse ereleden te laten verkiezen in de Academie: bijv. Alexandre Bonvarlet, Ignace de Coussemaker en Camille Looten. Ook liet hij (zonder succes) op 20.2.1889 een prijsvraag in de Academie uitschrijven over „de geschiedenis van de Nederlandse taal- en letterkunde in Fransch-Vlaanderen, dit is het deel van Vlaanderen gelegen binnen de Fransche grenzen”.

- (13) Wat prompt mislukte. Cf. een brief van kanunnik Ernest Rembry aan Gezelle van 17.7.1884 n.a.v. een verzoek van Van Costenoble: „Hong de zaak van mij af, uw vriend zou gauw bediend zijn. Ongelukkiglijk, ik heb er niet aen te zeggen, en alle vragen van dien aard moeten rechtstreeks gedaen worden aen zijne Hoogweerdigheid, die moeielijk zijne toestemming verleent. Het spijt mij uwen vriend niet te kunnen helpen, maer gij zoudt toch ook niet willen, is 't geen waer, dat ik mij in moeilijkheden steke”.
- (14) Een enkele keer wel in de brieven van Emile Descamps.
- (15) Van 1872 tot 1899.
- (16) H.J. ELIAS, *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte*, Antwerpen, 1964, III, 1860-1883, pp. 81-101.
- (17) J. BOETS in *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1975, II, pp. 2024-2034.
- (18) Cf. NIENKE BAKKER, *De bronnen van Gezelles Woordentas*, in *Gezellekroniek*, 13, 1978, pp. 117-147 en *Gezelle, de taaldelver en taalverzorger*, in *Boeket voor Gezelle*, 1980, pp. 47-57.
- (19) Cf. *Elias*, III, p. 91.
- (20) Voor de blijvende belangstelling voor Frans-Vlaanderen in West-Vlaanderen getuigt bijv. het speciale Frans-Vlaanderen-nr. van het tijdschrift *Vlaanderen*, nr. 190, jg. 31, september-oktober 1982, met daarin achttiende-, negentiende- en twintigste-eeuwse cultuurhistorische bijdragen van André Demedts, Cyriel Moeyaert, Fernand van den Hende en Michiel Nuytens.
- (21) De spreiding over de jaren van de gedateerde brieven is: 1884: 7, 1885: 3, 1886: 23, 1887: 8, 1888: 6, 1889: 8, 1890: 14, 1891: 12, 1892: 8, 1893: 6, 1894: 6, 1895: 7, 1896: 3, 1897: 4, 1898: 11 en 1899: 2.
- (22) °Vleteren 1491, 1 Brugge 1552. Auteur van de *Flandricarum rerum tomus X* (1531). Cf. ook Gezelles gedicht van 24 september 1895 *Tot Vleteren* in *Bull. II du Comité flamand de France*, p. 91:
'k en kan het niet gebeteren,
dient ook een woord in 't vlaamsch gezeid,
bij deze onvlaamsche plechtigheid.
Neen, Vlanderen,
geen wet en zal 't veranderen,
het vonnis der Geschiedenis,
dat Jacop Meyer Vlaming is (enz.).
- (23) *Biekorf*, jg. 9, 1898, p. 198.

Résumé.

La correspondance de Guido Gezelle avec les Flamands de France ne débute que très tard, en 1884. Les lettres retrouvées, conservées à Bruges dans les archives de Gezelle, sont, à l'exception d'une seule, des lettres qui lui sont adressées.

Son intérêt pour la Flandre française le pousse à éditer une revue intitulée *Ons oud Vlaemsch*. Un document de la main de Cordelia van de Wiele produit une liste d'environ 175 souscripteurs. Parmi ceux-ci nous trouvons les noms de 160 prêtres connaissant le flamand parlé mais non écrit et de même idéologie que Gezelle qui, comme son prospectus l'indiquait, voulait promouvoir la foi traditionnelle, repousser les influences «modernes» et lutter contre les

«forces ennemies». Le nombre de souscripteurs était-il insuffisant ou Gezelle se rendait-il compte que la connaissance du flamand écrit était trop peu répandue? Fait est qu'un seul numéro parut fin 1885.

L'intérêt de Gezelle pour la Flandre française ressort encore plus à la lecture du mémoire intitulé *Lettres de onze éminents Flamands de France adressées à Gezelle de 1884 à 1899*, présenté par Christine Decoo en 1981.

Comment expliquer qu'aucune lettre de Gezelle ne fut retrouvée en France? N'a-t-on pas estimé Gezelle à sa juste valeur? C'est probable.

Les 130 lettres retrouvées sont, pour la plupart, rédigées en langue française, ne traitant que de relations amicales et sociales ou sont des invitations aux réunions du «Comité flamand de France». Ce comité voyait en Gezelle un prêtre philologue et linguiste de grande utilité pour expliquer les vieux mots et proverbes flamands et pour traduire d'anciens poèmes ou épigraphes. Gezelle servira donc d'intermédiaire auprès de l'Académie et auprès de l'évêché de Bruges (consultation d'archives). On ne voyait donc nullement en lui le littérateur.

L'œuvre de J.H. Elias et l'excellente synthèse de J. Boets décrivent l'importance de Gezelle et du clergé en tant que défenseurs de la vie littéraire flamande, basée sur le west-flamand. Menacé par la France, par Bruxelles (perte d'autonomie), par le Nord (langue trop maniérée, trop érudite), Gezelle et ses collaborateurs voulaient une langue vivante, parlée, enracinée dans le dialecte: on voulait rester soi-même.

Gezelle et le Comité flamand de France étaient donc sur la même longueur d'onde, ce qui explique cette correspondance. Dans celle-ci nous retrouvons les noms suivants tous liés à la cause du Comité flamand de France:

1° L'abbé Costenoble (52 lettres): entreprit une étude sur l'histoire du clergé.

2° Jérôme Ficherouille (2 lettres): imprima l'unique numéro de la revue *Ons oud Vlaemsch*.

3° René-François Flahaut (12 lettres).

4° Alexandre Bonvarlet (8 lettres).

5° Eugène Cortyl (23 lettres).

6° Ignace de Coussemaker (9 lettres).

7° Arthur Dehaese (2 lettres, écrites en flamand).

8° Pierre-Charles Denys (4 lettres).

9° Jules Lemire (5 lettres), député et maire d'Hazebrouck.

10° Camille Looten (1 lettre), professeur de littérature néerlandaise à l'université de Lille.

11° Emile Descamps (14 lettres, la plupart en flamand).

(Traduit du néerlandais par Paul Lecompte)